

NOVÉ DROGY JAKO NOVÁ VÝZVA PROTIDROGOVÉ POLITIKY

Ve více než dvaceti městech České republiky se na konci roku 2010 objevily maloobchodní prodejny s legální nabídkou tzv. „nových drog“, tj. převážně syntetických látek, jejichž účinek je podobný nebo totožný jako u nelegálních drog. Na rozdíl od nich ale nejsou kvůli odlišné chemické struktuře zpravidla kontrolovány jako omamné a psychotropní látky a současně nepodléhají celosvětovému zákazu výroby a distribuce podle mezinárodních úmluv OSN. Internetový prodej těchto látek existoval již od konce 90. let minulého století, v České republice se ovšem jejich obrat zvýšil v druhé polovině roku 2010 spolu s rozmachem kamenných prodejen (nejznámější z nich je síť prodejen s názvem *Amsterdam shop*). Vše nasvědčuje tomu, že tento boom byl způsoben relokací obchodních aktivit podnikatelů z Polska poté, co na tyto aktivity byl v jejich zemi uvalen zákaz. Česká republika provedla ve zrychleném řízení legislativní změny vedoucí k omezení nabídky těchto produktů. Stalo se tak v několikanásobně kratším horizontu a na základě mnohem omezenější veřejné diskuse, než jak tomu bylo v Polsku nebo v okolních zemích. Následující text přináší přehled těchto opatření a diskutuje jejich implikace a alternativy.

● Nové drogy – syntetické obdoby tradičních drog

„Nové drogy“ zahrnují psychoaktivní látky kompletního spektra účinků – od stimulancí přes halucinogeny až po tlumivé látky. Zjednodušeně řečeno, jde o sloučeniny s podobnými účinky jako marihuana, pervitin, kokain či LSD anebo extáze či heroin. Tento fenomén byl popsán již na začátku století jako tzv. „designer drugs“: výrobci reagují na prohibici drog a jejich prekurzorů a neustále vyvíjejí nové, ještě nezakázané látky. Nejobvyklejším postupem výrobců je zachování farmakologicky účinného jádra látky a náhrada radikálů (viz např. Zábranský, 2004, p. 15). S rozvojem poznání o mechanismech účinků psychoaktivních látek a se zpřístupňováním technologií se ale množí i případy výroby drog „designovaných“ bez vazby na existující drogy. Další zákaz „nové látky“ potom představuje jen pobídku k výrobě a nabídce dalších, zatím neznámých nebo zatím nerozšířených látek (řada dnes nabízených „nových“ drog byla syntetizována již před mnoha lety nebo dokonce dekádami).

Evropské monitorovací středisko pro drogy a drogové závislosti uvádí, že byl v loňském roce na evropském trhu zachycen rekordní počet nových drog. Trend je jasný: 13 nových sloučenin v roce 2008, 24 v roce 2009 a 41 v roce 2010. Na internetu vznikl nový trh s látkami označovanými jako chemikálie pro výzkum, koupelové soli, rostlinná hnojiva, vonné směsi. Ovlivňují tak i poptávku po extázi, jejíž „značka“ utrpěla tím, že se v ní dlouhodobě objevují látky jiné než typická účinná látka MDMA. Tu nahrazují buď různé varianty syntetických piperazinů (typicky mCPP), nebo zcela nové látky. „Nové drogy“ ale nejsou fenoménem pouze taneční scény; díky rozšířenému internetovému prodeji – a v ČR v minulých měsících kvůli prodeji v kamenných obchodech – se jejich nabídka rozšířila prakticky pro všechny uživatelské skupiny potenciálně problémových uživatelů drog, kteří zde mohou nakupovat především alternativy stimulancí z černého trhu. Mezi uživateli jsou často také experimentátoři a nezkušení uživatelé školního věku, kteří jsou k experimentu povzbuzeni mimo jiné právě legálním statutem „nových drog“.

V ČR je nejznámějším představitelem nových drog mefedron, jenž se dá koupit na internetu nejčastěji pod názvem „meow-meow“, např. jako rostlinné hnojivo nebo blíže neurčená pomocná látka k vrtání (nejedná se o žert, viz <http://mefedron-info.cz/cs/category/vrtacky/>). Tato látka, jež se v dalších internetových i kamenných obchodech prodává jako „sběratelský předmět“, se během dvou let stala v Británii čtvrtou nejčastěji užívanou drogou na taneční scéně (Measham, Moore, Newcombe & Welch, 2010). Poté, co byl mefedron (podle Evropské komise) nalezen v tělech zemřelých ve 37 případech na území EU a ve dvou případech byl jedinou identifikovanou látkou, vydala EK na konci roku 2010 rozhodnutí, podle něhož má být mefedron zařazen na národní seznamy zakázaných látek (EC, 2010). Dosud (květen 2011) tak učinilo 23 z 27 zemí EU.

Mefedron patří do skupiny katinonů stejně jako například metylon, butylon, nafylon, metedron, metylen-dioxy-pyrovaleron a dalších přibližně 30 látek zachycených v poslední době v evropském Systému včasného varování (Early Warning System, EWS). Dalšími skupinami nových látek jsou fenetylaminy (deriváty amfetaminu a metamfetaminu), tryptaminy, piperaziny a látky dalších chemických

skupin. Mají v různé míře stimulační, halucinogenní či entaktogenní účinky a v zásadě mají být náhražkou extáze, kokainu nebo tradičních amfetaminů, v případě syntetických kanabinoidů prodáváných ve formě „obohacených“ rostlinných směsí (známých také jako „spice“) pak náhražkou marihuany a hašiše. Celkem je v EWS v současnosti evidováno necelých 200 „nových drog“. Většina z nich pochází z Číny, nelze ale vyloučit ani výrobu na území evropských států. V Evropě (např. v Polsku, ale také v ČR) pak dochází k jejich balení do formy maloobchodních přípravků s různými komerčními názvy (v ČR např. „El Padrino“, „Konkret“, „Rotterdam“, „Amsterdam“, „Speedy Gonzales“, „Euforia“ atd.).

Internetové stránky preventivního nebo harm redučního zaměření nebo internetové poradny zaměřené na nové látky zatím prakticky neexistují. Víceméně jediným informačním zdrojem pro uživatele těchto látek jsou specializované internetové diskuse a uživatelská fóra, které tak v současné době představují základní svépomocný nástroj snižování škod. Uživatelé na ně umísťují informace o dávkování nebo varování před nebezpečnými zásilkami a produkty, ačkoli laik by zřejmě mohl existenci takových internetových fór označit za propagaci užívání těchto látek.

● Strategie omezení nabídky – zákaz nových drog v České republice a v Polsku

V loňském roce byl v rámci pracovní skupiny Systému včasného varování Národního monitorovacího střediska pro drogy a drogové závislosti připravován návrh na zařazení vybraných nových látek do příloh zákona č. 167/1998 Sb., o návykových látkách. Hlavním popudem k tomuto kroku byl výskyt mefedronu, další katinonů a syntetických kanabinoidů na českém trhu, a to ještě před rozšířením kamenných prodejen. V listopadu 2010 bylo dokončeno paragrafové znění novely zákona zahrnující 15 látek, z nichž 11 lze označit za „nové syntetické drogy“. V prosinci 2010 došlo potom k výraznému rozšíření maloobchodního a internetového prodeje „nových drog“ v ČR. V odezvě na tento vývoj došlo k dohodě na úrovni vlády a parlamentu o projednání novely zákona o návykových látkách ve zrychleném režimu. Seznam byl mezitím rozšířen na celkem 33 látek, hladce prošel Parlamentem i dalšími fázemi legislativního procesu a 22. dubna 2011 nabyla novela zákona účinnosti.

Prodejci a majitelé obchodů s novými drogami se netajili tím, že plánují sortiment obměnit a nadále prodávat látky, které budou technicky legální. Prakticky všechny kamenné obchody ukončily na konci dubna provoz, a i když zprvu oznamovaly otevření v řádu dnů či týdnů, řada z nich zůstává uzavřená ještě začátkem června 2011. Policie zadržela majitele sítě *Amsterdam shopů* a obvinila jej z šíření toxikomanie (§ 287 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník), podobně jako tomu bylo již v minulosti v případě prodeje tehdy legální šalvěje divotvorné v internetových obchodech

(NS, 2009). *Amsterdam shopy* nicméně v posledním květnovém týdnu obnovily provoz se sortimentem omezeným na pět produktů avízem, že za dva týdny vydají novou kolekci, a letákem, jenž obsahuje návod, jak si „sběratelské předměty“ vystavit doma na policiče.

V sousedním Polsku, kde od roku 2008 otevřelo přes 1000 obchodů s novými drogami, byl legislativní postup obdobný. Po zařazení vybraných nových drog na seznam zakázaných látek se ovšem objevila série otrav a předávkování v důsledku výměny sortimentu. Kamenné obchody byly následně uzavřeny vyhláškou hlavního hygienika, nicméně v Polsku stále fungují internetové obchody s látkami, jež se na seznam zakázaných látek nedostaly. Polsko také zavedlo do zákona novou kategorii látek – „substitutů drog“ (v platné polské právní terminologii tzv. „náhradních přípravků“), za jejichž prodej a distribuci hrozí pokuta ve správním řízení a zákaz jejich prodeje, především ale mohou být látky zabaveny k přezkumu. O rizikovitosti jednotlivých látek a jejich zákazu potom rozhoduje zvláštní odborná a parlamentní komise (Jabłoński, Bukowska & Malczewski, 2009; Malczewski, Kidawa, Struzik & Strzelecka, 2010).

Podobný legislativní nástroj umožňující omezit nabídku a distribuci nových drog, aniž by došlo k jejich zahrnutí do seznamů nelegálních OPL, v ČR neexistuje a po jednáních a konzultacích s věcně příslušnými ministerstvy, orgány, úřady a inspekcemi (ČOI, SZPI, ČIŽP, hygienické služby, IOPL, NPC, SÚKL atd.) se zdá, že ani nebude zaveden. Dalším krokem opatření k potlačení nabídky těchto drog je možnost flexibilně upravovat seznam zakázaných látek. K tomu by mohla sloužit tzv. „velká novela“ zákona o návykových látkách, která by měla být předložena vládě do konce roku 2011. V připravované novele by i bez explicitního zohlednění problematiky „nových drog“ měl být podle předběžného záměru věcně příslušného Ministerstva zdravotnictví seznam omamných a psychotropních látek nově předmětem ministerské vyhlášky (případně nařízení vlády), což podstatně zkrátí proces zařazování nových látek. Návrhy na zařazení látek by měly být posuzovány expertní skupinou (nejspíše pracovní skupinou Systému včasného varování před novými drogami Národního monitorovacího střediska pro drogy a drogové závislosti).

Rychlost, s jakou se v ČR podařilo zařadit 33 „nových látek“ mezi zakázané omamné a psychotropní látky (OPL), byla v tomto případě obdivuhodná. Díky přípravě ještě před boomem „polských obchodů v ČR“ nabyla novela zákona účinnosti necelého půl roku poté, co se v České republice první obchody se „sběratelskými předměty“ objevily. Obvyklý čas uvedení novely zákona o návykových látkách (tj. přidání nové látky na seznam zakázaných látek) do praxe je 12 a více měsíců. V krátkém časovém horizontu se aktuální podoba omezení nabídky nových drog v České republice přibližila té polské. Na rozdíl od České republiky se ovšem v sousedním Polsku, kde trvala diskuse o řešení problému

nových drog po více než dva roky, veřejnosti otevřela širší konceptuální debata o přístupu k novým drogám. Opoziční sociálnědemokratická strana SLD navrhovala legislativní úpravy, podle kterých by byly obchody regulovány podobně jako trh s alkoholem, tedy se stanovením věkové hranice prodeje produktů se známým a kontrolovaným obsahem. Křesťansko-demokratická strana zase připravila návrh, podle něhož by se s těmito látkami nakládalo v režimu podobnému kontrole farmaceutik, které procházejí přísnou kontrolou pro registraci produktu (Malczewski et al., 2010).

● **Nové drogy jako výzva k debatě o regulaci trhu s psychoaktivními látkami**

V ČR existoval po dobu pěti měsíců legální a nijak neregulovaný trh s novými drogami, což přináší řadu podnětů pro úvahy nad způsobem regulace trhů s návykovými látkami. Celá věc je poněkud zkeslena faktem, že drogy nebyly nabízeny jako látky s psychoaktivním účinkem, resp. pro svůj psychoaktivní účinek, nýbrž formálně jako zboží jiného druhu, kdy si prodejci i zákazníci byli vědomi, že jde o kamufláž s cílem zabránit zásahům státních orgánů. Z tohoto hlediska tedy nešlo o otevřený prodej legálních návykových látek, ale o jakýsi pokus o obejítí zákona. V jednoduše zařízených obchodech s netradiční otevřenou dobou od oběda do pozdního večera se nicméně prodávaly sáčky, tablety a kapsle, na jejichž obalu bylo uvedeno, že jde o sběratelské předměty, po jejichž náhodném požití je nutno okamžitě vyhledat lékaře. Obal nezmiňoval složení, rizika, dávkování, dobu expirace, možné kontraindikace a interakce s léky a jinými látkami, ani jiné pro konzumenty důležité údaje. V některých městech byl prodej provázen letákovou a plakátovou kampaní se slogany typu „kupuj, co je legální“ a výlohy byly vyzdobeny fotografiemi mladých atraktivních lidí. Prodávači na dotazy ohledně rozdílů mezi výrobky odpovídali, že se liší obrázkem a jde o sběratelskou kolekci. Věková hranice prodeje většinou nebyla stanovena. Z hlediska drogové politiky tak nastal jakýsi antiscénář, a to zejména s ohledem na tradiční přístupy ke snižování nabídky a dostupnosti drog, snižování poptávky a minimalizaci rizik/škod. Nabídka i dostupnost byly neomezené (včetně zdokumentovaného prodeje dětem a mladistvým) a legální. Rizika spojená s užíváním neznámé směsi byla naopak srovnatelná s nelegálním trhem, na kterém se od počátku prohibice vyskytují látky, jejichž aktuální složení a obsah aktivní látky je spotřebitelům neznámý.

Zatímco trh s alkoholem, tabákem a léky lze regulovat a kontrolovat, trh s dalšími psychoaktivními látkami se díky zákazu jakékoliv regulaci vymyká. Trh s tabákem a alkoholem je v současné době regulován zákonem č. 110/1997 Sb., o potravinách a tabákových výrobcích, zákonem č. 353/2003 Sb., o spotřebních daních, zákonem č. 40/1995 Sb., o regulaci reklamy, jehož část týkající se reklamy na tabákové výrobky je upravena zákonem č. 132/2002 Sb., a zákonem

č. 379/2005 Sb., o opatřeních k ochraně před škodami působenými tabákovými výrobky, alkoholem a jinými návykovými látkami. Požadavky na tabákové výrobky navíc stanoví vyhláška č. 344/2003 Sb. a dále vyhláška č. 467/2003 Sb., o používání tabákových nálepek při značení tabákových výrobků. Byla připravena novela zákona č. 379/2005 Sb., jež nové drogy zařazuje po bok alkoholu a snaží se tak omezit jejich dostupnost.

Pokusme si představit, že by prodej nových drog byl regulován podle výše uvedených zákonů jako alkohol nebo tabák. Prodejci by jako výrobci tabáku nemohli své zboží otevřeně propagovat ani rozdávat vzorky zdarma. Pakliže by reklama byla povolena jako u alkoholu, potom by nesměla být zaměřena na nezletilé a nesměla by zobrazovat nezletilé, jak tyto látky užívají. Současně by nesměla navozovat dojem spojitosti mezi užitím nové drogy a zlepšováním fyzické kondice, společenského úspěchu nebo zlepšením zdravotního stavu. Nesměla by navádět k nestřídmému užívání nových drog a spojovat je s řízením vozidla. A konečně by reklama nesměla tvrdit, že přípravek má léčebné vlastnosti nebo povzbuzující či uklidňující účinek, anebo že je prostředkem řešení osobních problémů, a dokonce by nesměla zdůrazňovat obsah nové drogy jako kladnou vlastnost přípravku, tak, jak to ukládá právě v případě alkoholických nápojů zákon o regulaci reklamy.

Při zavedení regulace analogické již existujícím regulacím psychoaktivních látek by se nové drogy (podobně jako tabák nebo alkohol) nesměly prodávat osobám mladším 18 let. Internetový prodej nových drog by byl zakázán, protože ani tabák či alkohol nelze prodávat způsobem, u kterého není zjistitelný věk kupujícího. Prodej nových drog by mohl být zakázán také osobám ovlivněným alkoholem nebo jinou psychoaktivní látkou. Obec by mohla v rámci své samostatné působnosti vydat obecně závaznou vyhlášku a omezit tak nebo zakázat prodej, podávání a konzumaci nových drog v rámci kulturních, společenských nebo sportovních akcí, v určitých dnech či hodinách nebo na určitých místech, tak jako je tomu u alkoholických nápojů. A konečně, spotřebitel by jako u tabáku znal složení a veškerá rizika, tak jako je na obalu cigaret, kde se povinně uvádí obsah dehtu, nikotinu a oxidu uhelnatého. Na obalech nových drog by stejně jako u tabákových výrobků určených ke kouření nesmělo chybět varování.

Vzhledem k tomu, že odhady objemu trhu s novými drogami dosud nejsou k dispozici, lze jen těžko odhadnout případný daňový výnos z prodeje nových drog. Není ani jasné, zda by případné zdanění mohlo představovat až 60 % ceny drogy, jako je tomu v případě tabáku, a zda by tím tyto látky přestaly představovat levnější alternativu nelegálního trhu. Debata ohledně regulace nových drog také otázkou, jak nastavit pobídky pro užívání méně rizikových látek z dostupného spektra psychoaktivních látek, a to včetně jejich ceny.

Všechny výše uvedené substance mají totiž jednu společnou vlastnost – na rozdíl od nelegálních drog, které věda zná často již od konce 19. století, jsou účinky nových drog na úrovni toxicity, neurotoxicity, karcinogenity či teratogenity téměř bez výjimek neznámé, ačkoli byly některé z nich v minulosti syntetizovány farmaceutickým průmyslem. Podobná je také situace ohledně dávkování, které může představovat značná rizika, protože rozpětí mezi účinnou a smrtelnou dávkou může být u některých látek v řádu miligramů nebo dokonce mikrogramů (např. DOB nebo Bromo-Dragonfly). Výše uvedený hypotetický scénář regulovaného trhu s novými drogami zde nenaráží na mezinárodní úmluvy OSN, jak je tomu například v rámci debaty o regulovaném trhu s konopím, ale zejména na nedostatečné znalosti o nových drogách. Jednorázové a definitivní kroky v podobě zákazu těchto látek možnosti výzkumu v této oblasti významně omezují. Udržet krok s nabídkou NEzakázaných drog,

kteřá bude s největší pravděpodobností v reakci na prohibici generovat další neznámé resp. nedostatečně prozkoumané látky, představuje nerealistický požadavek jak pro výzkum, tak pro orgány vymáhání práva – za současného stavu věcí mohou konat jen reaktivně, a to vždy se značným zpožděním. Hledání alternativních scénářů regulace „nových drog“, na které ostatně v létě tohoto roku upozornila zpráva Globální komise pro protidrogovou politiku složená z bývalých i současných představitelů vlád a mezinárodních institucí, je proto v zájmu ochrany veřejného zdraví a tedy zcela na místě.

V Praze dne 7. června 2011
Ing. Mgr. Vendula Běláčková
MUDr. Viktor Mravčík
MUDr. Tomáš Zábranský, Ph.D.

LITERATURA / REFERENCES

- COUNCIL DECISION of 2 December 2010 on submitting 4-methylmethcathinone (mephedrone) to control measures, 322 C.F.R. (2010).
- Jabłoński, P., Bukowska, B. & Malczewski, A. (2009). *2009 NATIONAL REPORT (2008 data) TO THE EMCDDA by the Reitox National Focal Point: „POLAND” New Development, Trends and in-depth information on selected issues*. Warsaw: National Bureau for Drug Prevention.
- Malczewski, A., Kidawa, M., Struzik, M. & Strzelecka, A. (2010). *2010 NATIONAL REPORT (2009 data) TO THE EMCDDA by the Reitox National Focal Point: „POLAND” New Development, Trends and in-depth information on selected issues*. Warsaw: National Bureau for Drug Prevention.
- Measham, F., Moore, K., Newcombe, R. & Welch, Z. (2010). Tweaking, bombing, dabbing and stockpiling: the emergence of mephedrone and the perversity of prohibition. *Drugs and Alcohol Today*, 14–21.
- Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 29. dubna 2009, sp. zn. 3 TDO 329/2009 (Nejvyšší soud, 2009).
- Zábranský, T. (2004). *Drogová epidemiologie [Drug Epidemiology]* (2nd (supplemented) ed.). Olomouc: Nakladatelství Univerzity Palackého [Palacky's University Press].